

***Oroszország déli törekvései és a fekete-tengeri szorosok problémája
(1700-1774)***

A Fekete-tenger partvidékének és szorosainak problémája, szerepe és helye a Rusz és Oroszország külpolitikájában a 9. és a 17. század közötti időszakban körvonalazódott és egybeesett az orosz állam déli törekvéseivel. Tengeri kikötőkre minden moszkvai uralkodó vágyott. Azonban a Fekete-tenger szorosai az Oszmán Birodalom, a Balti-tenger kijáratát Svédország ellenőrzése alatt álltak. A szorosok megszerzésének kérdése geopolitikai jelleget öltött.¹

Az orosz külpolitika egyik mozgatója a 16. század óta a fekete-tengeri kijárat megszerzése volt. Ahogyan Oroszország déli határai fokozatosan közeledtek a Krími Kánság határaihoz, a déli határ védelmének problémája a déli tengeri kijáratok megszerzéséért folytatott küzdelemmé nőtte ki magát.² A fekete-tengeri partok birtoklása különösen Kisoroszország csatlakozása után (erre 1681. január 3-án a Bahcsiszerajban kötött béke alapján került sor) vált elengedhetlenné. I. Péter nővére, Szofja kétszer is megpróbálta elhódítani a Krímet, de mindkétszer kudarcot vallott, ugyanis Vaszilij Golicin expedíciói sikertelenül értek véget. I. Péter az Oszmán Birodalom ellen 1695-ben indított háborút, és krími hadjárata mintha megismételte volna Golicin expedícióit. A tulajdonképpeni célpont a bevehetetlen Azov volt, amely a Don és a Fekete-tenger közötti átjárást akadályozta. Három hónapig tartó ostrom után az oroszok visszavonultak. A második hadjárat 1696 tavaszán kezdődött, ostrom alá vették Azovot, s a tenger felől is támadást indítottak ellene. Júliusban az erőd megadta magát.³

A szultán felett aratott győzelem az Oszmán Birodalommal folytonos harcban álló Nyugat szemében is megnövelte Moszkva jelentőségét. I. Péter 1697. március 9-én külföldre utazott. A „nagy követség” egyik célja az volt, hogy a Szent Liga tagjait, amelyhez egyébként egy 1686-ban Lengyelországgal aláírt békeszerződés egyik cikkelye Oroszországot is kötötte, az Oszmán Birodalom elleni háborúba bevonja. Péter a Szent Liga támogatására számított a Krímért megvívandó harcban, de nem talált szövetségeseket.⁴ 1700-ban különbékét kötött a Portával, ennek értelmében megkapta Azov kikötőjét, továbbá jogában állt állandó követet küldeni Konstantinápolyba.⁵

---

¹ NYEVSINSZKIJ, L. N.-IGNATYEV, A. V. (red.): *Rosszija i csernomorszkije prolyvi (XVIII-XX sztoletyija)*, Moszkva, 1999. 39.

² Uo. 41.

³ HELLER, Mihail: *Az Orosz Birodalom története*, I. kötet, Budapest, 1996. 253-254.

⁴ ORESKOVA, Sz. F.: *Oszmanszkaja imperija i Rosszija v szvetye ih geopolityicseskovo razgranyicsenyija*, Voproszi Isztorii, 2005. 3. 38.

⁵ *Dogovori Rosszii sz Vosztokom polityicseskije i torgovije*. Szobral i izdal T. JUZEFOVICS, Moszkva, 2005. (A továbbiakban: *Dogovori Rosszii*), *Dogovori sz Turcijej; Traktat, zakljucsonnij v Konsztantynopolje 3 ijulja 1700 goda*. Sztatya IV. 28. Sztatya XIII. 33.

A Baltikumért indítandó háború terve azonban megvalósíthatónak tűnt, Svédország elleni akcióihoz reménykedhetett szövetségeseiben. Az északi háború (1700-1721) hosszan elhúzódott. A svédeken aratott poltavai győzelem (1709) után az oroszok előrenyomulását 1710. november 20-án a törökök elleni háború állította meg. A sikertelen hadjáratot végül a pruti béke zárta le 1711-ben. Oroszország elvesztette Azovot, Taganrogot, és beleegyezését adta, hogy nem avatkozik a Rzeczpospolita és a jobb parti Ukrajna ügyeibe.⁶ Ezt követően az Oszmán Birodalom, svéd és francia biztatásra, még két ízben, 1712-ben és 1713-ban üzent hadat Oroszországnak. Bár hadi cselekményekre nem került sor, az oroszok mégis engedni kényszerültek, s mindkét alkalommal újabb területeket adtak vissza az oszmánoknak. Az 1712-es konstantinápolyi és az 1713-as adrianopoli békében az Oszmán Birodalom valamennyi elveszített területét visszaszerezte. Így Oroszország déli határai a Fekete-tenger partvidékétől messze északra kerültek.⁷ Ezt követően I. Péter uralkodása idején, még a sikeresen lezárt északi háború után sem fogalmazódott meg orosz területi igény az Oszmán Birodalommal szemben. 1720-ban megkötötték az „örök békét”, majd a perzsa hadjárat után 1724. július 12-én a konstantinápolyi megállapodásban elfogadták, hogy az Oszmán Birodalom további perzsa területekkel gazdagodjon.

A nystadti béke megkötésével a balti kérdés Oroszország javára dőlt el. 1721 után Oroszország nem állt elő új követeléssel a Baltikumban. Inkább arra törekedett, hogy Svédországhoz fűződő kapcsolatán javítson. 1724-ben szövetséget is kötött vele, amely érthető okokból, nem bizonyult túlságosan tartósnak. 1727-ben Svédország csatlakozott az Oroszország és Ausztria ellen irányuló Hannoveri Szövetséghez, amelyet Anglia, Franciaország és Poroszország hozott létre. Oroszország természetes szövetségese Ausztria maradt. Az 1726-ban kötött szerződés értelmében Oroszország támogatta VI. Károly Pragmatica Sanctio-ját, Ausztria cserébe garantálta Oroszország európai birtokainak sérthetlenségét, elismerte a nystadti békét és csatlakozott az 1724-ben kötött orosz-svéd szövetséghez is. I. Frigyes Vilmos porosz király az orosz-osztrák közeledés hatására kilépett a Hannoveri Szövetségből és 1726-ban Oroszországgal létesített kapcsolatot. I. Péter uralkodása idején egyedül az angol-orosz viszony maradt rendezetlen, 1720-tól a két állam semmiféle diplomáciai kapcsolattal sem rendelkezett. Az angol-orosz kapcsolatok 1730 elején normalizálódtak, és 1734-ben aláírtak egy kereskedelmi egyezményt is.⁸

Ily módon a harmincas évek elejére, a Hannoveri Szövetség széthullása után az elszigetelődött Franciaország maradt Oroszország egyetlen ellenfele a nemzetközi küzdőtéren. A francia diplomácia, hogy az európai orosz befolyás további erősödését megakadályozza, a „keleti korlát” politikát alkalmazta. Arra törekedett, hogy Oroszország nyugati határán az Orosz Birodalom ellenfeleiből korlátot építsen fel, és addig provokálja Svédországot és Törökországot, amíg

---

⁶ Uo. *Dogovor, zakljucsonnij pri reke Prut 12 ijulja 1711 goda.* 35-36.

⁷ ORESKOVA: 39.

⁸ *Rosszija i csernomorszkije prolivi*, 44-45.

azok háborúba nem lépnek ellene. A korlát megalkotói figyeltek arra, hogy Poroszországot és Lengyelországot is bevonják rendszerükbe.⁹

A franciák „*keleti korlát*” politikája, módosulásokkal ugyan, de egészen 1789-ig létezett. Ez idő alatt Svédország és Poroszország jó néhányszor változtatott külpolitikájának irányán, Franciaország, Poroszország és Oroszország között pedig komoly küzdelem folyt a Lengyelország feletti befolyás megszerzéséért. A „*lengyel örökségért*” folytatott háborúba bekapcsolódó Oroszország hadi sikerei 1734-ben a franciákat „*keleti korlát*” politikájuk központi elemétől fosztotta meg. Lengyelország kikerült a francia befolyás alól. Oroszország stabilizálta helyzetét a Baltikumban és Európa közepén is, és ez lehetővé tette számára, hogy délen aktivizálja politikáját, felújítsa harcát az Oszmán Birodalommal. A háborútól elveszített területeinek visszaszerzését, azaz a pruti és az adrianopoli békében foglaltak felülvizsgálatát remélte. Oroszország a háború kezdete előtt bebiztosította magát, jó viszonyt alakított ki a perzsa állammal. Az 1732. évi reshti egyezmény értelmében Perzsia visszakapta a Péter által elhódított astrabadi és mazendarai területeket. Az 1735. évi hendzsai megállapodásban elismerte Nadír sah Kaukázuson túli birtokait, visszaadta Bakut, Derbentet a Kaszpi-tenger partvidékével azzal a kikötéssel, hogy Perzsia kötelezettséget vállalt: e két várost semmilyen körülmények között sem adja át másnak.¹⁰ Oroszország az Oszmán Birodalmat ezzel elválasztotta a Kaszpi-tengertől, amely így perzsa-orosz fennhatóság alá került.

Az orosz hadsereg lengyelországi jelenléte, valamint az orosz-perzsa megállapodások nyugtalanították a török szultánt. Rávette vazallusát, Girej krími kánt, hogy Oroszország kaukázusi birtokain keresztül törjön be Dagesztánba, ami ténylegesen az orosz-török háború kitörését eredményezte. A hadműveletek orosz részről 1736 tavaszán kezdődtek, a hadi cselekmények két irányban folytak, Perekop és a Krím, valamint Azov felé. Az orosz seregek nagy áldozatok árán jelentős sikereket értek el, bevették Azovot és birtokukba vették Perekop erődjét, elfoglalták a Krím fővárosát, Bahcsiszerajt is.¹¹

Az 1736-os hadjárat kezdetén Pétervár nagy terveket szőtt. A cél Krím, valamint Kubán meghódítása és Konstantinápoly elfoglalása volt. Az orosz haderő 1737 tavaszán a moldvai és havasalföldi török birtokokra is rátámadt. 1737 júniusában Ausztria Oroszország szövetségeseként belépett a háborúba. Azonban az orosz diplomácia már 1737 augusztusában, főként az osztrákok sorozatos vereségei és a Krímben kialakult nehéz körülmények miatt, béketárgyalásokra kényszerült. Miután az orosz hadi sikerek Sztambult is megviselték, a háború mihamarabbi lezárása nem volt ellenükre. A három harcoló fél Nyemirovban találkozott. Az orosz küldöttség vezetője, Pjotr Safirov a

---

⁹ Lásd részletesen: VINOGRADOV, V. I.: *Rosszijszkaja szevernaja szisztyema i francuzszkij vosztocsnij barrier*, IN: *Vek Jekatyerini II. Gyela Balkanszkije*, Moszkva, 2000. 36-45.

¹⁰ *Dogovori Rosszii, Dogovori sz Perszijej*; Traktat, zakljucsionnij v Reste 21 jinvarja 1732 goda. 199-206.; Traktat, zakljucsionnij pri Gyandzse 10 marta 1735 goda. 206-211.

¹¹ HELLER: 312.

Krím és Kubán Oroszországhoz csatolását kérte, valamint azt kívánta, hogy a Porta járuljon hozzá Moldva és Havasalföld függetlenségéhez, és vonuljon vissza a Duna túlsó partjára. Musztafa, a török követ felháborodottan utasította vissza a Fekete-tenger partvidékének megszerzésére irányuló orosz programot. Az orosz követelés Moldva és Havasalföld egy részére jogot formáló Ausztriát is meglepte. A tárgyalások 1737. augusztus 16 és november 11 között folytak, de az oroszok túlzott területi igényei miatt végül eredménytelenül végződtek.¹²

1738-ban felújultak a harcok, az oroszok elfoglalták a hatalmas Ocsakov-erődöt, bevonultak Hotyinba, átkeltek a Pruton, bejutottak Jassiba. Eközben Ausztria súlyos vereséget szenvedett a törököktől a Balkánon, kilépett a háborúból, miután 1739. szeptember 1-én különbékét írt alá az Oszmán Birodalommal. A magára maradt Oroszország Franciaország konstantinápolyi követének, de Villeneuve márkinak a közbenjárásával kötötte meg a belgrádi békét 1739. szeptember 18-án.¹³ Az oroszok egyrészt a háború nehézségei, másrészt a svéd kormány aggasztó lépései miatt döntöttek a háború befejezése mellett. Svédország időközben megerősítette hadiflottáját, megnövelte a Finnországban állomásozó haderejének létszámát. 1738 ősztől az Oroszország elleni háború hívei egyre erőteljesebben követelték az elveszített svéd területek visszaszerzését, az orosz állam régi határainak visszaállítását.¹⁴

A háborút lezáró belgrádi béke nem realizálta a befektetett orosz erőfeszítéseket. Bár Azov orosz fennhatóság alatt maradt, de ott az oroszok erődítményt nem építhettek. A szerződésben az állt, hogy a nevezett terület „*pusztaság maradjon, és a két birodalom között korlátként szolgáljon*”.¹⁵ Továbbá a béke 3. cikkelye rögzítette azt is, hogy „*az Orosz Birodalom sem az Azovi-, sem a Fekete-tengeren semmiféle hajóflottát és semminemű más hajót nem bírhat és nem építhet*”.¹⁶ Ily módon nem sikerült megerősítenie Oroszországnak az Azovi-tengerre vonatkozó azon jogait sem, amelyek már az 1700-ban megkötött konstantinápolyi békében rögzültek. Az alapján ugyanis állomásozhatott orosz flotta Azov kikötőjében. A belgrádi béke az Oszmán Birodalommal folytatott orosz kereskedelem feltételeit is megszabta. A 3. cikkely leszögezte, hogy „*ami a Fekete-tengeren folytatott orosz kereskedelmet illeti, a szállítás török alattvalók hajóján folyhat*”.¹⁷ Ez azt jelentette, hogy az orosz kereskedők áruik jelentős részét török hajókon juttathatták el rendeltetési helyükre.

---

¹² Uo. ROIDER, Karl A.: *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princeton, 1982. 82.

¹³ A béke teljes szövegét lásd: *Dogovori Rosszii, Traktat, zakljucsonnij v lagere pri Belgragye 18 szentyjabrja 1739 goda*, 38-46.

¹⁴ *Rosszija i csernomorszkije prolivi*, 46-48. NYEKRASZOV, G. A.: *Rol Rosszii v jevropejszkoj mezsudunarodnoj polityike 1725-1739 gg*, Moszkva, 1976. 272. 274-276.

¹⁵ *Dogovori Rosszii, Traktat, zakljucsonnij v lagere pri Belgragye 18 szentyjabrja 1739 goda*, Artikul. 3. 40.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. Artikul. 3. 43.

A 18. század második felében Oroszországnak a fekete-tengeri kikötőkért és a tengerszorosok használatáért folytatott küzdelme, és annak alakulása összefonódott a lengyel ügygel, valamint az 1768-1774-es orosz-török háborúval.¹⁸

Oroszország nemzetközi helyzete a háború kezdetén eléggé bonyolult volt. I. Péter után Európa felé fordult, bekerült az európai nagyhatalmak együttesébe. Az orosz külpolitikát továbbra is nyugati és déli határai biztosításának szükségessége mozgatta. Oroszország nagyhatalmi befolyását Közép-Európában és a Balkánon is erősíteni kívánta. Lengyelországi politikáját még az Oszmán Birodalom elleni háború árán is folytatni szándékozott. Ahhoz, hogy kijusson a Fekete-tengerhez, harcolnia kellett a törökökkel. Az 1760-as évek elejére a lengyel ügy és a török kérdés egyre jobban összekapcsolódott.

Az új orosz-török háború kirobbanásához a lengyelországi események szolgáltattak ürügyet. 1763 októberében III. Ágost lengyel király elhunyt. A megüresedett lengyel trónra Stanislaw (Szaniszló Ágost) Poniatowskit jelölték. II. Katalin és a porosz uralkodó, II. Frigyes is őt támogatta. 1764. március 31-én egyetértésüket szövetségi szerződéssel pecsételték meg. Egyben ez a porosz-orosz megállapodás adta az oroszok Ny. I. Panyin által kidolgozott „északi rendszerének” alapját, amelyet a franciák „keleti korlát” és „déli rendszer” elképzeléseinek ellensúlyozására alakítottak ki.¹⁹ Oroszország beavatkozott a lengyel eseményekbe, és Szaniszló Ágost megválasztása alkalmából orosz csapatok szállták meg Varsót. Az oroszellenes bari konföderáció mögött viszont az Oszmán Birodalmat is támogató Franciaország állt. A lengyelek az oroszok ellen segítséget kértek az Oszmán Birodalomtól, és 1768 őszén elkezdődött az orosz-török háború, amely két fronton zajlott: a konföderáció és az oszmán seregek ellen. A lengyelországi hadműveletek célja az orosz befolyás megerősítése volt, de az eredeti szándék a Rzeczpospolita felszámolásában való részvétel alakult, ennek eszköze volt az ország háromszori felosztása.²⁰

Az Oszmán Birodalom elleni háború célja mindenek előtt az volt, hogy Oroszország kijusson a Fekete-tengerre és biztosítsa az orosz flotta szabad hajózását. De emellett déli határainak és fokozatosan benépesülő déli területeinek védelmét is kívánta biztosítani, valamint e térség kereskedelmének fellendítését elősegíteni.²¹ 1750-ben érkeztek ide az első telepések a Balkánról, 1751-ben hozták létre Új-Szerbiát. 1764-től II. Katalin németeket telepített be. 1757-ben alapították meg az első orosz kereskedelmi társaságot Teremnyikovban, amely egyébként 1762-ig létezett.²² Török hajók vitték a társaság áruit Sztambulba, a szállítás hosszadalmas és költséges volt, és alig hozott hasznot. A fekete-

---

¹⁸ ORESKOVA: 41.

¹⁹ *Rosszija i csernomorszkije proliivi*, 51. Ny. I. Panyin 1763-ban lett a külügyi kollégium vezetője, és majdnem két évtizeden át irányította Oroszország külpolitikáját.

²⁰ HELLER: 368.

²¹ BELOVA, Je. V.: *Russzko-tureckije vojni i migracionnaja polityika Rosszii v pervoj polovinye 18. veka*, Voproszi Isztorii, 2008. 5. 141.

²² ORESKOVA: 40.

tengeri kereskedelem gyengesége arra enged következtetni, hogy nem az orosz gazdaság szükséglete táplálta a Fekete-tengerért folytatott küzdelmet. Ellenkezőleg, a fekete-tengeri kijárat megszerzése vezetett Oroszország déli kereskedelmének fejlődéséhez.²³

Oroszország felkészülten és átgondolt programmal fogott a háborúhoz. 1768. november 6-án, közvetlenül a háború kitörése előtt összeülő Birodalmi Tanács a következőképpen összegezte a megvalósítandó célokat: „*biztosítani a szabad hajózást a Fekete-tengeren, valamint kikötő és erődítmény létesítéséről gondoskodni a háború alatt*”.²⁴ Oroszország szárazföldről és tengerről egyidejűleg kívánt támadást indítani az Oszmán Birodalom ellen. A szárazföldi hadait a Krimbe, Moldvába és Havasalföldre irányította, balti hadiflottáját a térségbe küldte azzal a feladattal, hogy a török flotta elleni küzdelem mellett a Fekete-tenger szorosait délről helyezze blokád alá, és támogassa a görög és a szláv felkelők harcait. A Tanács az orosz expedíció tervét 1769. február 10-én vitatta meg.²⁵ A Szpiridov tengernagy, az angol John Elphinstone és a dán Arf vezette három orosz hajórajnak – az első hajóraj 1769. július 19-én, a második október 9-én, a harmadik 1770. május 31-én futott ki Kronstadtból – a Balti-tengerről indulva, Skagerrakon és Kattegaton, az Északi-tengeren, az Atlanti-óceánon, Gibraltáron és a Földközi-tengeren át kellett a Peloponnészoszhoz és a szigetvilághoz jutnia. A hajórajok fél év után értek célba.²⁶ Az orosz szárazföldi és tengeri haderők parancsnoka Alekszej Orlov gróf volt, tőle és testvérétől, Grigorijtól, az uralkodónő kegyencétől származott az expedíció ötlete és terve.

A háború sikeresen folyt, az oroszok elfoglalták Azovot, bevonultak a Krimbe és győzelmeket arattak Moldvában és Havasalföldön. 1770. június 24 és 26 között az orosz flotta a Cseszmei-öbölben szétzúzta a török flottát. Az orosz hajók uralták a Fekete-tengert, a győzelemtől a háború végéig az orosz flotta volt fölényben a Földközi-tenger keleti medencéjében és a görög szigetvilágban. II. Katalin 1772-ben a görög szigetekhez irányította a negyedik hajóhadat, 1774-ben az ötödiket. Az orosz tengeri fölény biztosítása érdekében állandó ellátó hadibázisokat kellett létesíteni, ezt Lemnosz és Parosz szigetén építették ki.²⁷

---

²³ *Rosszija i csernomorszkije proľivi*, 52.

²⁴ Idézet IN: *Rosszija i csernomorszkije proľivi*, 53. A Birodalmi Tanács II. Katalin kezdeményezésére alakult meg. Tagjai voltak : K. G. Razumovszkij, A. M. Golicin, Ny. I. Panyin, Z. G. Csernisev, P. I. Panyin, M. N. Volkonszkij, G. G. Orlov, A. A. Vjazemskij.

²⁵ LESCSILOVSZKAJA, I. I.: *Balkanszkaja polityika Jekatyerini II.*, Voproszi Isztorii, 1999. 2. 29-30. 35. GREBENSCSIKOVA, G. A.: *Rosszijszkije vojenno-morszkije szili v Egejszkom morje v 1770-1774 gg.*, Voproszi Isztorii, 2007. 2. 120. 121.

²⁶ GREBENSCSIKOVA: 122. 1769 júliusában Ny. Panyin a külföldi orosz diplomatákat sürgönyben értesítette az induló expedícióról.

²⁷ Uo. 38. Az expedícióról és a Cseszmei-öbölben aratott orosz győzelemről lásd részletesen: TARLE, Je. V.: *Cseszmenszkij boj i pervaja russzkaja ekspedicija v Arhipelag 1769-1774.*, Moszkva, 1945. GREBENSCSIKOVA: 123. E két kulcsfontosságú sziget birtoklása tette lehetővé a Dardanellák ellenőrzését és az orosz hadihajók kapcsolattartását a Földközi-tengeren.

A hadi sikerek lehetővé tették, hogy Oroszország pontosítsa és konkretizálja a követeléseit. Bár a Krím megszerzésének lehetősége fennállt, 1770. március 15-én a Birodalmi Tanács ülésén annak jövőbeni sorsáról mégis úgy határoztak, hogy azt nem csatolják Oroszországhoz. Úgy ítélték meg, elegendő lesz, ha az Oszmán Birodalom elismeri a Krím függetlenségét, amely ütköző államként szolgálja legjobban az orosz érdekeket délen. A Tanács tagjai egyet értettek abban is, hogy a Krím elfoglalása és az Orosz Birodalomba illesztése negatív reakciókat válthat ki az európai hatalmakban, és ezt nem akarták megkockáztatni.²⁸ 1771-re a Krím feletti orosz befolyás eldőlt, az oroszok elfoglalták a félszigetet. Ez után az orosz külpolitikai törekvések középpontjába a tengerszorosok, a Boszporusz és a Dardanellák kérdése került.

1770 őszére Alekszej Orlov tervének egy része sikeresen megvalósult, elpusztult a török flotta és a Dunai Fejedelemségekben is török erődítmények kerültek orosz birtokba, de a görög felkelés kirobbanása elmaradt. A tengerszorosokat ugyan nem foglalták el, de azokat blokádnál tartották, és az Égei-tengert is az ellenőrzésük alá vonták. Az orosz hajók elvágták Egyiptomból, Szíriából és Görögországból érkező kereskedő hajók útját.

1770. november 11-én Grigorij Orlov a Birodalmi Tanács ülésén egy újabb, Sztambul elfoglalását célzó tervet körvonalazott, de a Tanács tetszését nem nyerte meg elképzelésével.²⁹ Sztambul elfoglalása megrontotta volna a jó viszonyt Angliával, Ausztriával és Poroszországgal, és Ny. I. Panyin ezt nem óhajtotta.

Az orosz győzelmek megrémítették a többi európai hatalmat, akik az egyensúly teljes felborulásától féltek, és szorgalmazták, hogy Oroszország kössön békét Törökországgal. Oroszország a fegyverszünet tárgyalásáról az után döntött, miután Poroszország és Ausztria nem támogatták tovább az Oszmán Birodalmat, mert megkapták Pétervár hozzájárulását Lengyelország felosztására. Ezzel kedvező diplomáciai feltételeket teremtve 1772. május 19-én Oroszország megkötötte a fegyverszünetet Törökországgal.

Az orosz politikai elit megosztott volt a háború és béke kérdésében. Ny. I. Panyin, P. A. Rumjancev a mihamarabbi békekötést szorgalmazták, Grigorij és Alekszej Orlov a háború mellett kardoskodtak. A béketárgyalások 1772. július 27-én kezdődtek el Foksaniban.³⁰ Az orosz delegációt nem A. M. Obreszkov, Ny. I. Panyin jelöltje, hanem Grigorij Orlov, az uralkodónó kegyence vezette. A tárgyalásokon a Krími kánság függetlenségének török elismertetése került első helyre, a tengerszorosok és a fekete-tengeri hajózás kérdése háttérbe szorult. Orlovtól eltérően Panyin és II. Katalin inkább a tengerszorosok és a szabad kereskedelmi hajózás kérdésének megvitatását szorgalmazták. Orlov minden

---

²⁸ A Krím függetlenségének kérdése nagy vitát váltott ki a Birodalmi Tanács ülésén. A vitát lásd részletesen: DRUZSINYINA, Je. I.: *Kjucsuk-Kajnardzsijzkij mir 1774 g.* (Jevo podgotovka i zakljucsenyje), Moszkva, 1955. 157-158.

²⁹ *Rosszija i csernomorszkije prolivi*, 58.

³⁰ RUKAVISNYIKOV, Je. N.: *Vnyesnyaja polityika i prebivanyije rosszijszkovo vojennovo flota v Szregyizenom morje. 1770-1774 gg.* Voproszi Isztorii, 2008. 9. 131-132.

áron „*a krími probléma*” megoldását akarta kieszközölni és 1772. augusztus 17-én a török udvarhoz küldött ultimátumában követelte Krím függetlenségének elismerését, amit a Porta visszautasított. Ezt követően az egyeztető tárgyalások megszakadtak egy kis időre, ami részben Orlov türelmetlen politikájának volt köszönhető. Másrészt a háttérben az Oszmán Birodalmat támogató nagyhatalmak, Franciaország, Anglia és Ausztria diplomáciai húzásai, külpolitikai lépései álltak. A franciák a háború folytatását szorgalmazták a török udvarban, az osztrákok békeközvetítő szerepre vágytak. Thugut az 1771. július 6-án megkötött konvencióban a szultánnak azt ígérte, hogy Ausztria közbenjárásával az 1739-es belgrádi béke alapján zárják le a háborút. Angliát nyugtalanította Oroszország megerősödése és kijutása a Földközi-tengerre. Ezért szorgalmazta, hogy Pétervár mérsékelje a Porta felé megfogalmazott ilyen irányú követelését. Az angol diplomaták számára megfogalmazott instrukciókból egyértelműen kitűnik, hogy az angol kabinet elsősorban nem az oroszok Fekete-tengert érintő törekvései ellen tiltakozott, hanem az orosz hajók Földközi-tengerre történő kifutását igyekezett megakadályozni.³¹

Miután mindkét harcoló félnek egyre nagyobb szüksége volt a békére, 1772. október 29-től az orosz-török tárgyalások újra indultak Bukarestben. Ekkorra már II. Katalin is elvetette Orlov ötletét, a tengerszorosok és Sztambul elfoglalásának tervét. Ezt jelzi az is, hogy a cárnő Orlov helyett a tárgyalások lefolytatását A. M. Obreszkovra bízta, aki a török főváros és a tengerszorosok bevételét ellenző Panyin-féle politikát képviselte. Obreszkov először a tengerszorosok kérdéséről tárgyalt. Azt kérte, rögzítsék Oroszországnak a tengerszorosok használatára vonatkozó jogát a békeszerződésben, hogy „*a kereskedelem és a hajózás a tengeren megszabaduljon összes kötöttségétől, mely az elmúlt időben sújtotta, és mindkét birodalom alattvalói élvezhessék annak hasznát, és megőrződjön a béke a szorosokban ...*”.³²

Obreszkov főként azt kívánta elérni, hogy az orosz kereskedő hajók a tengerszorosokon szabadon áthajózhassanak, és kijussanak a Fekete-tengerről a Földközi-tengerre. Abdul-Rezak nem tiltakozott az orosz fekete-tengeri kereskedelmi hajózás ellen. Azt remélte, ha döntés születik ebben a kérdésben, az oroszok enyhébb követelésekkel állnak elő a háborúban elszenvedett veszteségeik kompenzálását illetően. A török követ így beleegyezett abba, hogy orosz hajók kereskedjenek a Fekete-tengeren, viszont a birtokukba egyetlen tengerparti várost/erődöt sem kívánt átengedni. Obreszkov Kercset és Jenikálét kérte, azt hangsúlyozva, hogy nélkülük az orosz tengeri kereskedés nem érheti el a célját, hiszen a hajóknak kikötőkre van szükségük.³³

---

³¹ Lásd részletesen: VINOGRADOV, V. N.: *Vojna 1768-1774 gg. – nyeizbezsnaja, no nyeszvojevremennovo*, IN: *Vek Jekatyerini II. Gyela Balkanszkije*, 93-113. *Rosszija i csernomorszkije prolivi*, 62. ROIDER: 117. 129.

³² DRUZSINYINA: 187.

³³ Uo. 213.

Abdul-Rezak közölte, hogy az orosz hajók használhatják a török kikötőket/erődöket, érinthetik Sztambult is, de csak oly módon, ha a balti-tengeri bázisairól indulva közelítik meg azt, azaz a Földközi-tengeren és a szorosokon áthajózva futnak be a Fekete-tengerre. Obreszkov erre azt tanácsolta a török követnek, hogy ismételten vessen egy pillantást a térképre és kövesse végig az általa javasolt útvonalat. A tárgyalások során Abdul-Rezak előállt még egy olyan változattal is, hogy „*egyres hajók hajózzanak a Fehér-tengeren, mások a Fekete-tengeren, és Konstantinápolyt érintve rakodják át áruikat*”.³⁴ Hosszú huza-vona és kimerítő egyeztetések után a török követ végül beleegyezett abba, hogy az orosz kereskedő hajók használják a szorosokat, de Kercs és Jenikálé kérdésében hajthatatlan maradt. Az oroszok azon követelése, hogy hadihajóik is állomásozhassanak a Fekete- és Földközi-tengeren, még nagyobb tiltakozást és ellenállást váltott ki. Az orosz követ mindhiába bizonygatta, hogy a hadiflottájuk csupán kereskedelmi hajóik biztonságára vigyázna, a kalózok támadásait hárítaná el. Abdul-Rezak mindössze annyit engedett, hogy „*szükséges ágyú és katonai védelem*” csak a Földközi-tengeren közlekedő orosz kereskedő hajók fedélzetén tartózkodhat. Ezt a megszorítást azzal indokolta, hogy hasonló védelemre a Fekete-tengeren közlekedő hajóknak nincs szükségük, mivel ott sem a rablóktól, sem háborútól nem kell tartaniuk.³⁵

1772. december 15-én Obreszkov Ny. I. Panyint arról értesítette, hogy a tárgyalások megfeneklettek, újabb instrukciók váltak szükségessé. A Birodalmi Tanács 1772 december végén ült össze és úgy döntött, hogy nem áll el korábbi követeléseitől. Oroszországnak erődítményekre volt szüksége a Krímbe, így továbbra is igényt tartott Kercsre és Jenikáléra. A Tanács tagjai között viszont nem volt egyetértés abban, milyen álláspontra helyezkedjenek az orosz hadiflotta Fekete-tengeren történő állomásozásának kérdésében. 1773. január 3-án II. Katalin a Tanácshoz intézett feljegyzésében még úgy fogalmazott, hogy miután „*a törökök a legyőzöttek*”, a feltételeket az oroszok szabhatják meg ebben a kérdésben is, azaz Oroszország eldöntheti „*milyen nemű hajókkal rendelkezzen a tengeren*”. Obreszkovnak adott utasításában mégis azt kérte, hogy a követ válaszolja azt a törökök megnyugtatására: az oroszok Donon épülő hajói csak a partmenti sekély vizek hajózására alkalmasak, a nyílt tengeren használhatatlanok. A Tanács egyébként azon a véleményen volt, hogy a Porta nem fog változtatni álláspontján, és csupán az orosz kereskedelmi hajók fekete-tengeri hajózásához fog hozzájárulni.³⁶

Az orosz követ az új instrukciók alapján folytatta a tárgyalásokat Bukarestben. Abdul-Rezak azonban a legfontosabb kérdésekben – a Krím függetlenségének és az Oszmán Birodalomban élő pravoszláv keresztények feletti orosz protektori jog elismerésének, valamint az orosz hajók tengerszorosokon történő szabad hajózásának kérdésében – nem engedett. 1773 január végén Pétervár döntő lépésre szánta el magát, utasította Obreszkovot, hogy nyújtsa át az orosz követeléseket összegző ultimátumot a török követnek. Erre 1773. február 4-én

---

³⁴ Uo.

³⁵ *Rosszija i csernomorszkije proliivi*, 65.

³⁶ Uo. 66.

került sor. Az orosz feltételek igen kemények voltak. A szultáni Díván válasza 1773. március 9-én érkezett meg. A Porta visszakövetelte elhódított területeit, és Oroszországnak csupán korlátozott hajózási szabadságot ígért a Fekete-tengeren. Miután ezek a javaslatok Oroszország számára elfogadhatatlanok voltak, a bukaresti tárgyalások befejeződtek.³⁷

A háború tovább folytatódott, és 1773 nyarán az orosz hadsereg sorra aratta győzelmeit. Azonban Oroszország már 1774 tavaszán, hadi sikerei ellenére, hajlott a békére, amelyhez a Pugacsov-felkelés is nyomós okot szolgáltatott. Pétervár a béketárgyalások lefolytatását győztes hadvezérére, P. A. Rumjancevre bízta. Ahhoz, hogy a megbeszélések eredménnyel záruljanak, mindkét félnek engednie kellett korábbi követeléseiből. Oroszország mérsékelte területi igényeit, és elfogadta azt is, hogy hadihajói nem állomásozhatnak a Fekete-tengeren. Ennek fejében 1774. április 10-én kelt feljegyzésében Rumjancev azt kérte a nagyvezirtől, hogy az orosz kereskedő hajók olyan feltételekkel kereskedhessenek a Fekete-tengeren, amilyenekkel más európai államok, Franciaország és Anglia, már rendelkeznek.³⁸

Az orosz-török tárgyalások mindössze hét napon át folytak. 1774. július 10-én írták alá a békeszerződést Kücsük-Kajnardzsában. Az oroszok jóval kedvezőbb eredményeket értek el annál, mint amilyeneket Rumjancev a feljegyzésében megfogalmazott, vagy amilyeneket reméltek Pétervárott. Oroszország olyan területeket szerzett, amelyek azelőtt a krími kánok birtokában voltak. Megkapta Kercs és Jenikálé erődítményeit, valamint Kinburnt, a fennhatósága alá került a Bug és a Dnyeper folyók közötti övezet a Fekete-tenger mentén. A Kaukázus északi részén megtarthatta Kabardiát és Észak-Oszétiát. A területi nyereségen túl a legfontosabb eredmény mégis az volt, hogy a békeszerződés kinyilvánította a Krími kánság függetlenségét. Ezzel e térség gyakorlatilag Oroszország felügyelete alá került, ami lehetővé tette a Fekete-tenger ellenőrzését, és a további orosz terjeszkedés számára is utat nyitott.³⁹

Emellett Oroszország számos kereskedelmi kiváltsághoz is jutott. A béke 11. cikkelye azt rögzítette, hogy kereskedelmi flottája szabadon hajózhat a Fekete-tengeren és a tengerszorosokon. Ezzel a Fekete-tenger megnyílt előtte. Továbbá az orosz kereskedők ugyanolyan kereskedelmi kiváltságokat kaptak meg, mint amilyenekkel Hollandia, Velence, Franciaország és Anglia kereskedői már korábban rendelkeztek. Oroszország az orosz alattvalók védelmében a török városokban konzulátusokat létesíthetett.⁴⁰

---

³⁷ DRUZSINYINA: 213.

³⁸ Uo. 263. 265.

³⁹ JELAVICH, Barbara: *A Balkán története I.*, Budapest, 1996. 71-72. A béke teljes szövegét lásd: *Dogovori Rosszii, Traktat, zakljucsonnij pri gyerevnye Kjucsuk-Kajnardzse* (na pravom beregu reki Dunaja) 10 ijulja 1774 goda. 46-61. A béketárgyalások és a békekötés folyamatának leírását, valamint tartalmának és jelentőségének alapos vizsgálatát lásd Druzsinyina említett munkájában.

⁴⁰ *Dogovori Rosszii, Traktat, zakljucsonnij pri gyerevnye Kjucsuk-Kajnardzse* (na pravom beregu reki Dunaja) 10 ijulja 1774 goda. Artikul 11. 51.

Moldvából és Havasalföldről ugyan távozniuk kellett az orosz csapatoknak, de a békeszerződés feljogosította Oroszországot, hogy fellépjen a Portánál e két állam lakosságának érdekében. A függetlenségük elismertetése lehetetlen volt, de azzal a formulával, hogy „*jogaikat és szokásaikat*” a szultáni uralom előtti állapotukban állíthatták helyre, széleskörű autonómiát kaptak.⁴¹ A 14. cikkely értelmében Oroszország Konstantinápolyban „*görög szertartás szerinti nyilvános templomot építhet, amely mindig az Orosz Birodalom követének oltalma alatt áll, és nem fogja érni semmiféle korlátozás és erőszak*”.⁴² A 7. cikkely kimondta, hogy „*a Fényes Porta megígéri, határozottan védeni fogja a keresztény vallást és e vallás templomait, ezenkívül engedélyezi az orosz cári udvar követének, hogy bármikor lépéseket tegyen mind a 14. cikkelyben említett konstantinápolyi templom, mind az istentiszteleteket tartó papok érdekében, és megígéri, hogy kellőképpen figyelembe veszi azokat [a lépéseket], amelyeket mint szomszédos és őszintén baráti hatalom bizalmi képviselője tesz meg*”.⁴³

A béke 17. cikkelyében Oroszország visszajuttatta az Oszmán Birodalomnak az elfoglalt görög szigeteket. Az orosz hadiflotta három hónapot kapott, hogy elhagyja az Égei-tengert és visszahajózzon a Balti-tengerre. A visszatéréshez szükséges ellátmányról a Porta gondoskodott. A békében nem esett említés az orosz hadiflotta fekete-tengeri tartózkodásának, sem hadihajók építésének jogosultságáról. Az 1774. július 10-én aláírt kücsük-kajnardzsai béke lehetővé tette az orosz kereskedelmi hajóknak a Boszporuszon és a Dardanellákon az átkelést. Oroszország és a balkáni népek közötti kapcsolat megerősítésének fontos eszközéül szolgált és lehetőséget adott arra is, hogy Pétervár aktívabban képviselhesse érdeküket a Portánál, s felléphessen az Oszmán Birodalomban élő keresztények védelmében.⁴⁴

A béke jelentős eredménye annak a küzdelemnek, amelyet Oroszország a 16. századtól vívott az Oszmán Birodalom ellen déli határainak védelme, s a Fekete-tengernek és szorosainak használata érdekében. 1774 után Pétervár a béke kínálta lehetőségekkel élve új külpolitikai programot dolgozott ki (a Krím megszerzése, a „*görög terv*”, aktívabb Balkán-politika), egyre határozottabban érvényesítette érdekeit az európai ügyekben és a keleti kérdésben egyaránt.⁴⁵

---

⁴¹ Uo. Artikul 16. 53.

⁴² Uo. Artikul 14. 53.

⁴³ Uo. Artikul. 7. 50.

⁴⁴ MILLER, William: *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, London, 1966. 8. VINOGRADOV, V. N.-SZEMJONOVA, L. Je.: *Nyekotorije voproszi otnosenij mezdu Rosszijej i Dunajszkimi knyazsesztvami v 18-nacsale 19 v. v szvetye matyerialov szovetszkij arhivov*, IN: *Balkanszkije narodi i jevropejszkije pravityelsztva v 18-nacsale 19 v.* (Dokumentumok és tanulmányok a balkán népekről és az európai nemzetek jogáról), Moszkva, 1982. 7.

⁴⁵ ORLIK, O. V.: *Rosszija v mezsdunarodnih otnosenijah 1815-1829. Ot Venszkovo kongressza do Adrianopolszkovo mira*, Moszkva, 1998. 71-72. DOSZTYJAN, I. Sz.: *Znacsenyije Kjuksuk-Kajnardzsijszkovo dogovora 1774 goda v polityike Rosszii na Balkanah*, IN: *Vek Jekatyerina II. Rosszija i Balkani*, Moszkva, 1998. 42-43. *Vosztocsnij voprosz vo vnyesnyej polityike Rosszii konyec 18-nacsalo 20 v.* Moszkva, 1978. 38.

